

HET LEVEN VAN MARCEL REICH-RANICKI

De lezer zoekt altijd zichzelf

Marcel Reich-Ranicki is vooral bekend als de oude man die in het televisieprogramma *Das Literarische Quartett* regelmatig het hoogste woord voert. Daarnaast weten we dat hij Cees Nootboom en Margriet de Moor voor het Duitse publiek ontdekte en er in feite voor heeft gezorgd dat een belangrijk deel van de Nederlandse literatuur bij onze

oosterburen de afgelopen jaren meer in de belangstelling is komen te staan. Van deze criticus verscheen onlangs een boek met herinneringen onder de titel *Mijn leven* in een Nederlandse vertaling, waarin de liefde voor de Duitse literatuur en zijn ervaringen in het getto van Warschau centraal staan. In Duitsland gingen inmiddels meer dan 800.000 exemplaren van zijn boek over de toonbank. Begin november was Reich-Ranicki voor een aantal interviews in Nederland. Tegenover literatuurrecensent Jacob Moerman en Erwin de Vries - redacteur Duits *Levende Talen Magazine* - die als tolk bij het gesprek aanwezig was, zei de tachtigjarige literatuurpaus: 'Goede literatuur moet voor mij gaan over het lijden van de mensen.'

Jacob Moerman en Erwin de Vries

Of Marcel Reich-Ranicki wel eens tabak heeft van het lezen van literatuur? Is hij het wel eens 'satt'?

'Immer!' Ranicki gilt het bijna uit. En gaat daarna rustig verder: 'Maar heel soms krijg ik een roman in handen die ik met zeer veel plezier lees. En dan weet ik weer waarom het goed is dat er literatuur bestaat.'

Toen Marcel Reich-Ranicki in 1929 op negenjarige leeftijd van Polen naar Berlijn verhuisde, geloofde hij dat hij in het land van de cultuur was aangekomen. Al snel werd zijn paradijs overwoekerd door de opkomst van het Derde Rijk en werd hij als jood naar Polen gedeporteerd.

In het getto van Warschau moest hij de vernederingen van de nazi's ondergaan. Zijn enige geluk bestond uit de ontmoeting met Tosia, de vrouw met wie hij meteen trouwde. Samen met haar vluchtte hij uit het getto en vond onderdak bij een Poolse arbeider aan de rand van de stad. In 1958 keerde Reich-Ranicki terug naar Duitsland, waar hij zich al snel ontwikkelde tot de belangrijkste literatuurcriticus.

Op zijn vijftiende was het evenwel de grote droom van Marcel Reich-Ranicki om theatercriticus te worden. Een leraar die zijn opstellen had gelezen, vertelde hem dat hij later dat beroep uit zou oefenen. Daarna wilde de

jonge Reich-Ranicki dramaturg worden. Want, zo veronderstelde hij, binnen dat beroep kun je literatuur en theater met elkaar combineren. 'Dat dramaturgen in werkelijkheid helemaal niets te vertellen hebben, wist ik toen nog niet', laat hij nu weten. En wilde hij ooit romanschrijver worden? 'Nie!', roept hij uit.

Het is niet de enige keer dat hij tijdens het gesprek zijn stem verheft. Reich-Ranicki speelt maar al te vaak de rol die bekend is uit zijn programma *Das Literarische Quartett*, waarin hij samen met drie collega's de hedendaagse literatuur de revue laat passeren. Daarin is hij vooral te zien als de bejaarde, eigenwijze man, die nog steeds vol vuur over boeken zijn licht kan laten schijnen. En eigenlijk geen tegenspraak duldt. Ook niet van schrijvers: 'De Duitse schrijvers die zich altijd negatief over mij uitgelaten hebben zijn Günter Grass en Martin Walser. Het geeft mij nu veel voldoening dat van mijn boek al meer exemplaren zijn verkocht dan van de laatste romans van beiden bij elkaar.'

Na zijn terugkeer naar Duitsland in 1958 was hij binnen de kortste keren literatuurcriticus. 'En daarmee had ik mijn doel bereikt. Mijn eerste stukken vielen al meteen op omdat ik op een andere manier kritieken schreef dan men in Duitsland gewend was. Ik was duidelijker en eenvoudiger te volgen. Logisch, want ik heb me altijd ten doel gesteld om die kritieken te schrijven voor mijn lezers, en niet voor een handjevol liefhebbers. De meeste critici in die tijd deden helemaal niet hun best om begrijpelijk te zijn, maakten het liefst een stuk dat totaal niet te volgen is.'

Wat vindt hij de meest fascinerende aspecten van de Duitse letteren?

'Goede literatuur moet voor mij gaan over het lijden van de mensen. En ik ben in het bijzonder geïnteresseerd in het lijden van de intellectuele mens. De belevingswereld van de boeren kan mij niet boeien. Iemand mag van mij natuurlijk wél een roman over boeren schrijven, maar die vind ik niet fascinerend. Een verklaring kan ik niet geven. Wél weet ik dat de lezer van literatuur uiteindelijk zichzelf zoekt. En ik heb mijn eigen lijden, geluk en ellende teruggelezen in de boeken van Thomas Mann en niet in de romans over boeren. Een ander thema dat mij kan boeien is de erotiek. Die vind ik terug in de literatuur van Heinrich Heine, Johann Wolfgang von Goethe, Thomas Mann en Bertold Brecht. En Shakespeare, natuurlijk. In al zijn stukken speelt de liefde een centrale rol, op zijn *Julius Caesar* na. Dat is geniaal!'

Reich-Ranicki beseft zelf maar al te goed dat de goede verkoop van zijn boek alles te maken heeft met zijn

bekendheid van de televisie. Is hij van plan om ooit te stoppen met *Das Literarische Quartett*?

'Voorlopig niet. Maar het programma heeft een groot nadeel: ik moet zoveel boeken lezen. Vooral romans.' Reich-Ranicki raakt op dreef: 'Romans! En de meeste zijn slecht!'

De Oostenrijkse literatuurrecensente Sigrid Löffler verliet onlangs het programma meteen na de uitzending, nadat Reich-Ranicki de opmerking had gemaakt dat ze geen verstand heeft van literatuur waarin de liefde en erotiek wordt beschreven. Keert ze nog terug?

'Nein! Nie! Maar luister, ik heb haar niet weggejaagd. Helemaal niet! Ik heb haar zelfs gesmeekt te blijven. Het was niet mijn bedoeling haar te beledigen en ik ben bereid openbaar mijn woorden te verduidelijken. In het programma kwam een roman ter sprake van de Japanse schrijver Haruki Murakami en zij had er niets van begrepen. Zij noemde dat boek alleen maar obscene en had het helemaal niet uitgelezen. Ik heb toen inderdaad gezegd dat ze geen verstand heeft van erotiek, niet wetend dat ze razend zou worden. Maar als u het weten wilt, vertel ik u de waarheid: Frau Löffler begrijpt absoluut helemaal niets van literatuur! Ik heb haar twaalf jaar geleden alleen maar in het programma gehaald vanwege haar snelle manier van praten. En ik had iemand nodig die domme dingen zegt en die ik vervolgens kan corrigeren. Om die reden heeft het programma mooie televisie opgeleverd.'

In Nederland werd hij vooral bekend vanwege zijn lofrede op het werk van Cees Nooteboom.

'Ik was in mijn programma zeer te spreken over zijn roman *Rituelen* en zijn verhaal *Het volgende verhaal*.'

En Harry Mulisch? Ook zijn boeken worden in Duitsland verkocht.

'Wat ik van Mulisch heb gelezen, heeft op mij geen diepe indruk gemaakt. Maar misschien ken ik nog te weinig boeken van hem om een juist oordeel te kunnen vormen.'

Kan hij zeggen dat de populariteit van de Nederlandse literatuur in Duitsland zijn verdienste is?

'Ja! Ik heb zeer veel gedaan voor Cees Nooteboom en Margriet de Moor. Van Nootebooms roman *Rituelen* waren in Duitsland misschien drieduizend exemplaren verkocht, in zeven jaar tijd. Nadat ik over zijn roman had gesproken, gingen meer dan 50.000 exemplaren de deur uit.'

Terug naar zijn eigen boek. Aan *Mein Leben* begon hij te werken in 1996, drie jaar later was het boek voltooid.

'Je zou ook kunnen zeggen dat ik er zestig jaar aan heb gewerkt. Het is per slot van rekening een heel leven dat ik heb beschreven. Ik moet er ook bij zeggen dat ik geduren-

de die drie jaar niet alleen aan mijn boek heb gewerkt, in die periode heb ik ook nog veel recensies en artikelen geschreven en was ik regelmatig voor de televisie te zien.' Was het niet moeilijk om die dingen te combineren? 'Het ging. Het was misschien beter geweest als ik me alleen maar op mijn boek had geconcentreerd, maar ik wilde die andere werkzaamheden niet laten schieten.'

Had hij eerder overwogen een autobiografie te schrijven?

'Zeker, omdat ik vaak het verzoek kreeg. De eerste die wilde dat ik mijn leven zou beschrijven, was mijn vrouw. Al tijdens de oorlog wilde ze dat ik mijn ervaringen op papier ging zetten, we waren toen beiden 23 jaar. En daarna zijn er altijd uitgevers geweest die interesse toonden voor mijn autobiografie. Maar pas veel later besepte ik dat ik mijn verhaal móest schrijven. Dat was vlak nadat ik de film *Schindlers List* van Steven Spielberg had gezien. Ik zat toen samen met een vriend in een restaurant en heb toen voor het eerst van mijn leven aan iemand verteld over mijn ervaringen tijdens de oorlog. Hij smeekte me bijna om dit boek te schrijven. Toen heb ik de knoop doorgehakt. Voor die tijd was mijn tegenzin te groot. Ik was bang om mijn verleden naar boven te halen en ook wist ik niet of het me wel zou lukken. Ik had voor die tijd immers alleen over anderen geschreven en nooit over mezelf. Maar goed, ik ben nu tevreden dat ik mijn verhaal heb verteld.'

Heeft Reich-Ranicki een verklaring waarom het zolang heeft geduurd voordat hij met iemand over zijn oorlogservaringen sprak?

'Denkt u dat men in Duitsland zo geïnteresseerd was in de dingen die iemand tijdens de oorlog in Polen heeft meegemaakt?', reageert hij onmiddellijk. 'Ik kwam bijna nooit iemand tegen die mij daarover vragen ging stellen.' Maar Reich-Ranicki is toch een bekende persoonlijkheid in Duitsland? En dan vraagt men zich toch dingen af? 'Over mijn ervaringen in het getto van Warschau wilden veel mensen niets weten. Ik heb een keer in de schouwburg van Keulen een voordracht gehouden over de muziek die daar tijdens de oorlog werd gespeeld. Ik heb er toen meteen bij gezegd dat ik voor de eerste keer over dat onderwerp sprak. En toen woonde ik al 35 jaar in Duitsland. Niemand wilde die dingen horen.'

Heeft hij zich daar niet over opgewonden?

'Nein', laat hij luid en duidelijk weten. 'Maar soms verwonderde ik me over die houding van de Duitsers.' En heeft hij een verklaring? 'Nee, maar ik ben ook iemand die over dat soort dingen niet teveel nadenkt. In Duitsland bevind ik me doorgaans in het milieu van schrijvers, letter-

Marcel Reich-Ranicki en Erwin de Vries (links).

kundigen, journalisten. En de mensen in dat milieu zijn over het algemeen zeer egocentrisch. Die interesseren zich niet voor een ander.' En geldt dat voor alle personen in dat milieu? 'Zeker. Weet u, ik heb vaak genoeg te maken gehad met mensen die vroeger deel uitmaakten van de Hitler-Jugend. En ik heb hen ook nooit gevraagd naar hun oorlogservaringen. Het was natuurlijk ook onaangenaam om zo'n onderwerp aan te roeren.'

In *Mein Leben* staat het zeer duidelijk: wie de holocaust overleefd heeft, kan niet in vrede leven met zichzelf.

'Dat klopt voor iemand die deze dingen heeft meegemaakt. Mijn ouders werden vermoord, mijn broer, de ouders van mijn vrouw. Wie gezien heeft hoe mensen op zo'n afschuwelijke manier werden gepijnigd en vermoord, kan daarna niet meer vrolijk en gelukkig worden. Ik krijg wel eens de vraag: wat betekent voor u het volkomen geluk? Dat weet ik dus niet, niet meer sinds de oorlog. Mijn ervaringen hebben natuurlijk invloed gehad op mijn literaire ideeën. Na de oorlog geloofde ik in de geëngageerde literatuur, maar kwam er al snel achter dat die uiteindelijk helemaal niets weet te bereiken. Gelukkig zijn mijn oorlogservaringen niet van invloed geweest op mijn liefde voor de Duitse literatuur. Goethe en Brecht hebben zich niet schuldig gemaakt aan de holocaust.' ■

Marcel Reich-Ranicki, *Mijn leven*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, isbn 9035122267, f 49,50. Vertaald door Gerda Meijerink.